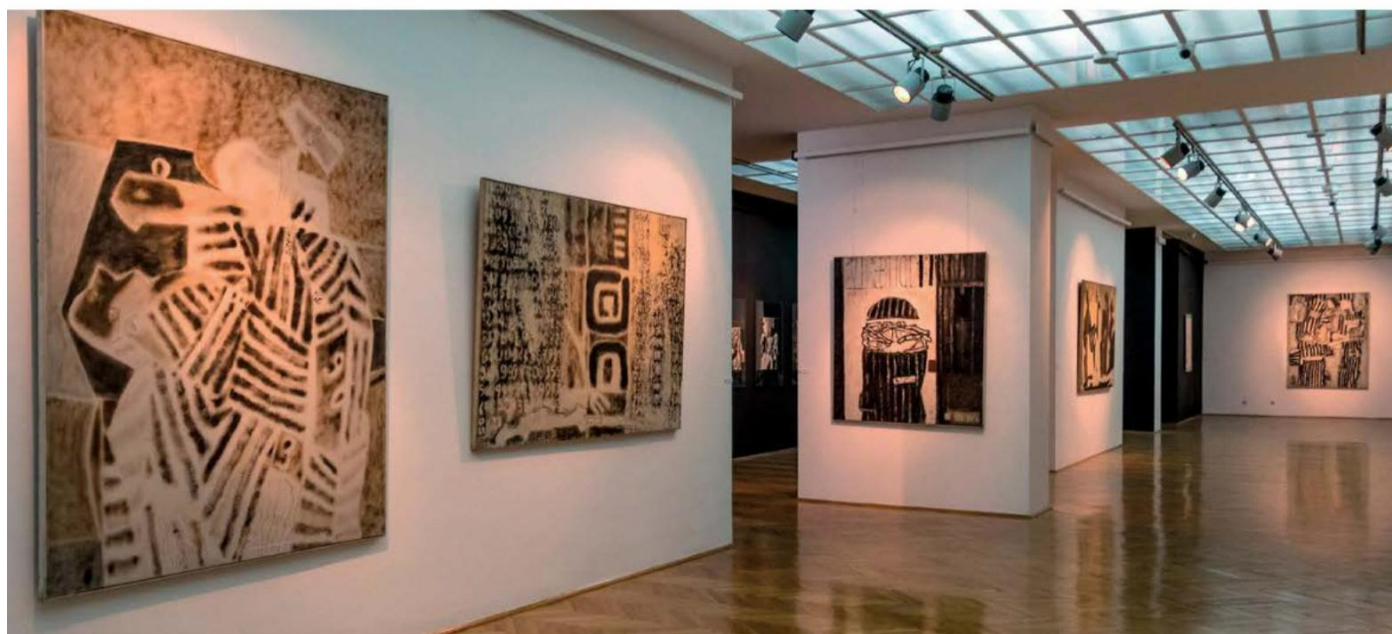

Slike protesta

Ako smatraš da te društvo ograničava, ti ćeš se pobuniti, ali ne samo na ulici i ne samo za sebe, nego ćeš odbraniti svoju ideju kroz umetničko delo. Onog trenutka kada osetiš manjak slobode, ako ne reaguješ, osudio si sebe na smrt – poruka je izložbe “Mauthausen 106621” Miloša Bajića

Nekoliko dana pre zatvaranja izložbe crteža i slika Miloša Bajića “Mauthausen 106621” u Domu Vojske, postavci sa otvaranja dodate su još tri slike. Dve koje nedostaju da bi ova izložba bila identična onoj koja je na ovom istom mestu pokazana pre 50 godina, bilo je nemoguće dobiti iz Muzeja savremene umetnosti. Izložbu su priredili Jasenka i Darko Bajić, deca Miloša Bajića. Oni su prošle godine inicirali internacionalni projekat “Mauthausen” koji, osim ove izložbe, predviđa monografiju u izdanju Doma Vojske i dokumentarni film producenta Darje Bajić Božović i reditelja Darka Bajića o stradanju u logorima tokom Drugog svetskog rata. Premijera je najavljena za iduće proleće.

Istoričari umetnosti opisuju Miloša Bajića (1915–1995) kao eksperimentatora i istraživača, čija će linija “obla i oštra, opisna i arabeska, lirsko-lepršava i izlomljena” (Ivana Simonović-Čelić) biti karakteristika celokupnog njegovog stvaralaštva. Zbog apstraktnosti u slikama dosegnutim

polovinom pedesetih, Miodrag B. Protić ga naziva našim prvim apstraktnim slikarem. O svom ocu, njegovim logorskim danima i slikanju, i o svom budućem filmu, priča Darko Bajić, reditelj i profesor Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu.

PUT LINIJE

“Prvih dana Drugog svetskog rata moj otac se pridružio Valjevskom partizanskom odredu. Kada su ih zarobili, on je uspeo da pobege i da stigne do Beograda. Tu su ga, zato što je bio plućni bolesnik, ilegalci sakrivali u bolnici. Jednog dana, međutim, javio se na konkurs Likovne akademije, i Nemci ga otkriju i uhapsu. Deportovali su ga u logor na Banjici, a odatle u Mauthausen. Na njegovom kartonu bio je pečat: ‘povratak nepoželjan’. Ono što ga je spasilo i opredelilo život, bila je neshvatljiva želja da slika, da crta i na taj način zapiše događaje. Dok je crtao, njegovi prijatelji u logoru su čuvali stražu, a kasnije su te crteže stavili u ispražnjen protivpožarni aparat i zakopali u zemlju. Tim ‘zavereni-

cima’ cilj je bio da ostave zabeležen dokaz za budućnost o svim nedelima koja su se dešavala u logoru. Sve sam sigurniji da su ti crteži mom ocu spasili život. Njegovi drugovi i on poneli su iz logora oko 150 crteža. Nastala pod pretnjom smrti, ta Miloševa crtačka linija razvijala se ka potpunom oslobodjenju likovnog izraza, pa posle pedesetih njegovo slikarstvo postepeno napušta figuraciju i prelazi u apstraktnu sliku. U doba socrealizma Miloš je oslobođao slikarsku liniju i strasno pripadao pokretu srpske Moderne.”

LJUDI NA LIZING

“Nažalost, Miloševu priču je nemoguće doživeti van današnjeg iskustva. Na primer, u Mauthausenu su bili ljudi koji su se borili protiv fašizma i zato ‘zaslužili kaznu’. Tamo su bili antifašisti, levičari, komunisti, četnici obični ljudi raznih profesija. To je bila mašina koja je radila za nemačku industriju, pogotovo za ratnu. Kada nisu više bili sposobni za rad, ubijani su. Niste imali štajkbrehere, ni radno

vreme, davali su im hrane samo da izdrže na nogama, vladala je glad, odeća i obuća bila je minimalna. Firme su na lizing kupovale te ljude plaćajući šest dođj maraka. Od toga u logoru su trošili 0,46 feninga po zarobljeniku, a ostalo je odlazilo za potrebe partije. Ne smemo zaboraviti, a o tome govori i moj film, u logorima su zatvorenici radili za preko 122 nemačke firme, od kojih su neke i danas možda najbogatije na svetu. Siguran sam da zbog toga moramo dobro da proučimo istoriju da bi znali kada će zlo doći i kako na pravi način da reagujemo da naša deca ne prođu ono što su prošli naši preci, a delimično i mi.”

SVEDOČANSTVO O VREMENU

“Slika *Krematorijum* se već 25 godina nalazi u mojoj kancelariji na Fakultetu dramskih umetnosti. Na njoj su ispisani brojevi, to su brojevi logoraša, i bliža je apstrakciji, realističan je samo naziv. Studentima se dopadne i ne veruju da ju je slikao moj otac. Podseća ih na film *Matriks*. Da, ali moj otac je to naslikao 1963. godine – kažem im, a oni se čude – kako? Pa tako lepo, to smo mi, ljudi sve više i više postaju brojevi! Moj otac se tim brojevima, kojim je bio opsednut, stalno vraćao. Nije mogao da zaboravi prijatelje i ljude koji su nestali.

Kada je 1967. godine svedočio na sudenu ratnom zločincu Gancu, komandantu logora Ebenze, poneo je crteže kao dokazni materijal zločina. Komandant Ganc je, posle 26 godina provedenih na slobodi, osuđen na doživotnu robiju, ali nikada nije otišao u zatvor jer je umro u 73. godini. Tada i mnogi drugi nacistički zločinci nisu procesuirani, u svetu su ponovo počeli ratovi, i čini mi se da je to navelo Miloša da, inspirisan crtežima iz logora i scenama iz tog vremena koje su ga proganjale, naslika velika uljana platna o ratnim strahotama. Tako je pre 50 godina nastala izložba ‘Mauthausen 106621’, koja je sad ponovljena u Domu Vojske.

Po nekim istoričarima i teoretičarima slikarstva, to su slike protesta, slike opomene da se zlo ponovo vraća. I pojedine njegove slike nakon ciklusa ‘Mauthausen’ su opominjale na to, na primer *Ulični grafiti*. Slika je apstraktna, na njoj su brojevi i ulični grafiti koji govore o novoj tehnologiji: o slobodi koju ona omogućava, ali i sputava i usmerava. Iako su to ‘slike protesta’, Miloš je uspeo da ih izdigne

Foto: Dobriša Damjan

DANAŠNJE ISKUSTVO O PROŠLOM VREMENU: Darko Bajić

iz puke teme, i da stvori umetničko delo. Danas se u ovim slikama prepoznaju stravične ljudske sudbine i zločin, ali i vrhunsko umetničko delo. Moramo da ostavimo svedočanstvo o vremenu u kome smo živeli, ali na način da buduće generacije dobiju iz tog svedočanstva energiju koja će im omogućiti da se izbore za bolji i srećniji život. Ono što jeste Miloševa poruka ovom vremenu je da niko ne može da kontroliše naše živote. Ako smatraš da te društvo ograničava, ti ćeš se pobuniti, ali ne samo na ulici, i ne samo za sebe, nego ćeš (kao junaci filma *Crni bombarder*) odbraniti svoju ideju, kroz umetničko delo. Onog trenutka kada osetiš manjak slobode, ako ne reaguješ, osudio si sebe na smrt. A ova linija oslobođanja na crtežima i slikama mog oca je danas jedan krik modernom čovečanstvu da čuva svoju slobodu kako zna i ume.”

FILM O MAUTHAUZENU

“U vreme prethodne izložbe ‘Mauthausen’, bio sam klinac i tek posle sam, povodom izložbe priređene 1973. godine počeo da razmišljam šta se Milošu dogodilo u logoru. Nekako tada, poklonio mi je kameru. Otišli smo u Mauthausen i ja sam tada snimio svoj maturski film, svoj prvi dokumentarni film. Čini mi se da ja od tada snimam svoj film o Mauthauzenu. To će biti dugometražni dokumentarni film o životu mog oca, o logoru, o detaljima o kojima smo pričali, o doživljajima, o emocijama koje su se prelamale i kroz ratna i posleratna vremena i kroz sve ono što se dešavalo u njegovom životu, ali i mom, kao njegovom nasledniku.”

Vera: “Miloš je osnovao Fond, a moja sestra i ja ga održavamo. Iz tog Fonda je i nagrada koja se na Fakultetu likov-

nih umetnosti svake godine dodeljuje za inovaciju u slikarstvu. Slikarstvo sa svojim milenijumskim iskustvom danas se bori protiv novih tehnologija i protiv ljudske nebrige. Slika pokušava da nađe nove prostore, i da nadahnjuje nove generacije. Postoji mnogo neiskorišćenog prostora u gradu, odavno pričam da bi u svakom drugom kaficu trebalo napraviti malo pozorište, kabare, za predstave mladih glumaca. a da svaki četvrti kafić treba da bude mala galerija. Stalno čujem ‘šta se bunite vi umetnici, vidite kolika je besparica’. Ali ne radi se o tome, već o sistemu vrednosti. Ne može neprofesionalac da vodi ustanovu, samo zato što je član stranke. Čini mi se da nećemo otići nigde ukoliko oni koji treba da omoguće da živimo bolje stalno govore da nam to upravo oni sad omogućavaju. Ako se to i desi, znaćemo to, ne moraju da nam pričaju. Moji roditelji su oboje bili u logoru, oboje su bili idealisti i borili su se za humanije društvo. Možda je najveća tragedija ovog vremena što je humanije društvo isključeno iz svih kombinacija u ovom globalnom liberalnom svetu velikog tržišta vrednosti. Danas je pomalo *off* biti Če, idealista, revolucionar. Nikom to danas ne pada na pamet. Tržište je pretvorilo duh u robu. Ali moja ćerka Darja i ja smo idealisti, to nam je nasleđe. Naime, ako sam uopšte nešto nasledio od roditelja, onda je to vera, da poštujete različita mišljenja, da ne usamljujete ni svoju misao ni svoju ideju, a samim tim da ne usamljujete ni svoj protest. Bioskop ‘Vlada Divljan’, koji smo pokrenuli, 25. novembra slavi svoj prvi rođendan. Bioskop gde ljudi zajedno, na velikom platnu, gledaju umetnička dela mojih kolega iz celog sveta.”

SLAĐANA DIMITRIJEVIĆ